

หมอธรรมกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน

นาง สมใจ ศรีหล้า

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2535

ISBN 974-579-982-3

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

018583

117151895

Mo-Tham and Traditional Healing

Mrs. Somchai Sri-Hla

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of Sociology and Anthropology

Graduate School

Chulalongkorn University

1992

ISBN 974-579-982-3

หัวข้อวิทยานิพนธ์

หมอรรถรมกับการรักษาพยาบาลแบบพึ่งบ้าน

โดย

นาง สมใจ ศรีหาล้า

ภาควิชา

สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต

.....*ดร. ออมรา*.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วัชรภักย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....*ดร. ปรีชา*.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา คุณินทร์พันธ์)

.....*ดร. ออมรา*.....อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์)

.....*ดร. เบญจ*.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.เบญจ ยอดดำเนิน แอ็ดติ๊ก)

สนใจ ศรีหัตถ์ : หมอธรรมกับการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน (MO-THAM AND TRADITIONAL HEALING) อาจารย์ที่ปรึกษา : รศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์ 217 หน้า ISBN 974-579-982-3

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของหมอธรรม ในฐานะที่หมอธรรมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน โดยศึกษาเน้นที่บทบาทของหมอธรรมกับการรักษาพยาบาล เพื่อจะได้ทราบถึงปัจจัยที่ทำให้ระบบหมอธรรมดำรงอยู่ได้ในชุมชน การศึกษาอาศัยข้อมูลจากเอกสารและการวิจัยสนามด้วยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์ โดยศึกษาเฉพาะกรณีของหมอธรรม หมู่บ้านคำม่วง ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง - จังหวัดขอนแก่น ใช้เวลาในการศึกษาภาคสนามระหว่างเดือนสิงหาคม-พฤศจิกายน 2534

จากการศึกษาพบว่า ตามความเข้าใจของชาวบ้าน หมอธรรมหมายถึง ผู้ชายที่เรียนเวทย์มนต์คาถาเพื่อปราบภูติผี มีชาวบ้านขอเข้าพึ่งพำอำนาจเวทย์มนต์คาถา เพื่อให้ตนเองรอดพ้นจากอำนาจของภูติผีปีศาจ ซึ่งอาจจะทำให้เกิดการเจ็บป่วยหรือเกิดอันตรายต่าง ๆ ชาวบ้านที่ขอเข้าพึ่งพำอำนาจเวทย์มนต์คาถาของหมอธรรม จะเรียกหมอธรรมว่า "พ่อเลี้ยง" และหมอธรรมจะเรียกชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวว่า "ลูกเลี้ยง" การสืบทอดการเป็นลูกเลี้ยงเป็นจารีตประเพณีที่มีมาแต่โบราณ ชาวบ้านทุกครอบครัวต้องเข้าสังกัดเป็นลูกเลี้ยงของหมอธรรมรายใดรายหนึ่ง ซึ่งโดยทั่วไปมักจะมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับตน หมอธรรมทำหน้าที่เป็นทั้งหมอพื้นบ้านและผู้ทำพิธีต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับการรักษาพยาบาล และการเสริมสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ชาวบ้าน การรักษาพยาบาลของหมอธรรมประสบผลสำเร็จไม่น้อย ทั้งนี้เนื่องมาจากทั้งหมอธรรมและชาวบ้านดำรงอยู่ในสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมอันเดียวกัน

นอกจากบทบาทในด้านการรักษาพยาบาลแล้ว ยังพบว่าหมอธรรมมีบทบาทที่สำคัญต่อชุมชน คือการเป็นผู้นำทางธรรมชาติ ทำหน้าที่ในด้านการไกล่เกลี่ยพิพาทภาคี เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และพิธีต่าง ๆ ชาวบ้านมีความเคารพนับถือหมอธรรมด้วยบทบาทและหน้าที่ต่าง ๆ ที่หมอธรรมมีต่อชุมชนทำให้ระบบหมอธรรมยังคงดำรงอยู่ได้ในชุมชนตลอดมา

ภาควิชา ..... สัตวศาสตร์และมานุษยวิทยา .....
สาขาวิชา ..... มานุษยวิทยา .....
ปีการศึกษา ..... 2535 .....

ลายมือชื่อนิสิต ..... สมใจ ศรีหัตถ์ .....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา ..... อ.ร.อมรา .....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ..... - .....

C 231086 : MAJOR ANATHROPOLOGY
KEY WORLD : MO-THAM / TRADITIONAL HEALING
SOMCHAI SRI-HLA : MO-THAM AND TRADITIONAL HEALTING. THESIS
ADVISOR : ASSO. PROF. AMARA PONGSAPICH, Ph.D. 217 pp.
ISBN 974-579-982-3

This thesis deals with an anthropological field study of the Mo-tham, one type of traditional healer in the Northeast region of Thailand. It focuses on his healing process and his other roles in the sociocultural context of the village where the four-month fieldwork took place. The results will be briefly presented as follows.

In this village, all healers are male. It is believed that they possess magical knowledge which they use to empower all spirits that cause illness. They also have considerable knowledge in herbal medicine which they prescribe to their patients. They make use of other traditional rituals which they sometimes perform for their patients. They gain many followers, many of whom are their former patients. These followers perform certain annual rites to honor the Mo-tham. They also treat their healers as their spiritual leaders in their everyday life. These healers and their traditional knowledge are still relevant to the villager's life. So the Mo-tham concept survives in this century.

ภาควิชา ..... ส่วคม วิทยาและมนุษยวิทยา .....
สาขาวิชา ..... มนุษยวิทยา .....
ปีการศึกษา ..... ๒๕๓๕ .....

ลายมือชื่อนิติต ..... สมใจ ศรีเหล็ก .....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา ..... [Signature] .....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ..... - .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วย ความอนุเคราะห์จากหลาย ๆ ท่าน ซึ่งผู้ศึกษาขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ คณะกรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร. อมรา พงศาพิชญ์ รองศาสตราจารย์ ดร. ปรีชา คูวินทร์พันธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. เบญจมา ยอดดำเนิน แอ็ดดิกส์ และอาจารย์สุริยา สมุทรคุปต์ ตลอดจนคณาจารย์ทุกท่านในภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำตลอดมา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จไม่ได้หากขาดการสนับสนุนจากมูลนิธิฟอร์ด ประจำประเทศไทย ที่ได้ให้ทุนอุดหนุนในการศึกษาในครั้งนี้ และโครงการวิจัยระบบการทำฟาร์ม มหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่กรุณาให้ข้อมูลบางส่วนซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา นอกจากนี้ผู้ศึกษายังขอขอบคุณหมอธรรม และชาวบ้านคำม่วงทุกท่านที่ให้ความร่วมมือด้วยดี

สมใจ ศรีหาล้า

สารบัญเรื่อง

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ณ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความสำคัญและที่มาของการศึกษา.....	1
แนวคิดทฤษฎีในการศึกษา.....	3
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	19
กรอบแนวคิด.....	30
วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	30
สมมุติฐานในการศึกษา.....	30
ขอบเขตการศึกษา.....	30
กลุ่มที่ทำการศึกษา.....	32
วิธีการศึกษา.....	33
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	34
ข้อจำกัดในการศึกษา.....	34
นิยามศัพท์ในการศึกษา.....	35
บทที่ 2 ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน.....	36
สภาพทางกายภาพ.....	36
สภาพทางสังคมเศรษฐกิจ.....	37
บทที่ 3 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับหมอธรรม.....	56
การก้าวสู่ตำแหน่งหมอธรรม.....	59
คุณลักษณะของหมอธรรม.....	60
ประเภทของหมอธรรม.....	70
ขั้นตอนการเรียนธรรม.....	72
พิธีการเข้าเป็นลูกเลี้ยง.....	78
การปฏิบัติของลูกเลี้ยงต่อพ่อเลี้ยง.....	80

สารบัญเรื่อง (ต่อ)

	หน้า
การลาออกจากการเป็นลูกเลี้ยง	83
ความสัมพันธ์ระหว่างหมอธรรม	84
ความสัมพันธ์ระหว่างลูกเลี้ยงของหมอธรรมรายเดียวกัน	87
ความสัมพันธ์ระหว่างหมอธรรมและลูกเลี้ยง	88
บทที่ 4 หมอธรรมกับการรักษาพยาบาลที่บ้าน	92
โลกทัศน์เกี่ยวกับสาเหตุของการเกิดโรคและวิธีการรักษา	92
การทำพิธีรักษาของหมอธรรม	99
การทำพิธีรักษาของหมอธรรมทั่วไป	99
การทำพิธีรักษาของหมอธรรมบรรลู่	111
พิธีกรรมประกอบการรักษาพยาบาล	115
การให้บริการในด้านอื่นแก่ชาวบ้าน	122
ความหมายของสัญลักษณ์ที่ใช้ในการทำพิธีกรรมในการรักษาพยาบาล ..	124
การเปลี่ยนแปลงในการพึ่งพาหมอธรรมในด้านการรักษาพยาบาล	129
บทที่ 5 บทบาทและหน้าที่ของหมอธรรมต่อชุมชน	137
บทบาทต่อปัจเจกชน	137
บทบาทต่อครอบครัว	138
บทบาทต่อสังคมส่วนรวม	144
บทที่ 6 บทสรุป	152
เอกสารอ้างอิง	156
ภาคผนวก	160
ประวัติผู้เขียน	217

สารบัญภาพ

	หน้า
รูปที่ 1 แผนภูมิแสดงถึงบทบาทของหอมธรรมชาติ	31
รูปที่ 2 ภาพขอบเขตจังหวัดขอนแก่น	38
รูปที่ 3 ภาพแสดงเส้นทางการคมนาคมสู่บ้านคำม่วง	39
รูปที่ 4 ภาพแผนที่ตำบลบ้านคำม่วง	40
รูปที่ 5 ภาพแผนที่แสดงลักษณะทางกายภาพของบ้านคำม่วง	41
รูปที่ 6 ภาพแผนผังบ้านคำม่วง ตำบลบ้านคำม่วง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น	42
รูปที่ 7 แผนผังกิจกรรมในรอบปีของชาวบ้านคำม่วงในปัจจุบัน	43
รูปที่ 8 ภาพแผนภูมิแสดงจำนวนผู้ที่กำลังศึกษา แยกตามระดับการศึกษาของ ของชาวบ้านคำม่วง	45
รูปที่ 9 แผนภูมิแสดงการสืบเชื้อสายชาวบ้านคำม่วง	48
รูปที่ 10 แผนภูมิแสดงโครงสร้างครอบครัวของหอมธรรมชาติที่อยู่ในสายตระกูลเล็ก	66
รูปที่ 11 แผนภูมิแสดงโครงสร้างครอบครัวของหอมธรรมชาติที่อยู่ในสายตระกูลใหญ่	67
รูปที่ 12 ภาพแสดงการจัดวางเครื่องประกอบค้ายรักษา	139

สารบัญตาราง

ตารางแสดงถึงการเลือกแหล่งรักษาพยาบาลของชาวบ้านคำม่วง	55
--	----